

Populism som idé

Patrik Fridlund

Populism as Idea

In this article, populism is approached as a political alternative that has to be taken seriously. This implies going beyond socio-economic or cultural explanations for populism's growing popularity. The aim is to understand the reasoning in populist thought, the populist idea. Starting from a simple definition of populism, I then relate to populism as a 'thin ideology' or as a 'political style'. While interesting, such approaches tend to overlook the fact that populism may be about the very framework for politics – for how a society should be governed – rather than about political style or content. Understanding populism in this way helps understanding how parts of populist thought can be integrated in programmes of parties and movements that are otherwise typically not perceived as populist. The article ends with a discussion concerning important watershed moments between populism and what is often labelled 'liberal democracy'. Some tentative conclusions are drawn for understanding today's situation.

I. Inledning

Det är uppenbart att vad som kallas populism nu är en politisk kraft att räkna med i Europa. Men på vilket sätt kan en sådan politisk inriktning bäst karakteriseras? Det är en viktig fråga, inte minst för att förstå och förklara vad som sker. Även om jag inte tror att fenomenet är begränsat till Europa görs i den här uppsatsen inga anspråk på att det som sägs här måste vara tillämplbart på populism i alla delar av världen.

I denna uppsats talar jag om populism som idé, vilket innebär att jag identifierar en politisk riktning som jag försöker förstå utifrån vad den *vill*. Framför allt, menar jag, rör populism som idé själva ramverket för politiken – det vill säga uppfattningar om sådant som samhälle, folk och makt – vilket innebär att denna idé på ett särskilt sätt också förhåller sig till frågor om mandat och representation, olika samhällsinstitutioner, folket som suveränt politiskt subjekt samt till media (Mebus 2019: 23–25). Jag hävdar vidare att

om populism på detta sätt ses som idé blir det, som religionsfilosofen Andreas Mebus påpekar, möjligt att se de mer genomgripande effekterna av populistiska föreställningar, hållningar och uppfattningar i det politiska rummet. En viktig poäng är därför att fenomenet inte är begränsat till vad som brukar kallas populistiska partier (Mebus 2019: 30). Det är den senare aspekten som enligt mitt förmenande gör detta arbete om populism som idé särskilt viktigt.

II. Syfte, metod och struktur

En grund för mitt arbete i den här uppsatsen är viljan att ta populism på allvar som ett politiskt alternativ, som en kraft i sin egen rätt – som idé. Statsvetaren Hanna Fenichel Pitkin hävdar att det utöver sökandet efter *orsaker* till att folk ansluter sig till en politisk rörelse, som populism, är det intressant och viktigt att fråga vilka *skäl* de har, det vill säga hur de *resonerar*, för att förstå de argument populisterna själva har (Pitkin 1967: 107). Min ansats ligger i att se hur populism kan förstås som intellektuellt begriplig idé. Det betyder exempelvis att inte med nödvändighet betrakta populisters ofta kritiserade sätt att handskas med media, styra kulturinstitutioner och ta makt över rättsväsendet som utslag av ren och skär manipulation eller som tecken på ett intellektuellt underutvecklat politiskt tänkande, utan som utslag av en idé.

Man skulle kunna säga att min ambition är att förstå populism genom att identifiera grundmotiv, på liknande sätt som teologen och religionsfilosofen Anders Nygren gör i sin motivforskning i vilken det handlar om att nå en inre förståelse av drivkraften – i hans fall kristendom (Nygren 1966: 16–17), i mitt fall populism.

I sådant sökande efter drivkraft och grundmotiv rör det sig om att skapa en viss distans till empirin, med avsikten att skilja ut något som kunde kallas grundkonception från andra inslag, med hjälp av inkännande rekonstruktion; poängen är att det är nödvändigt att inte endast notera vissa faktiska föreställningar eller ställningstaganden utan att arbeta fram vad som är *karaktéristiskt* och *typiskt* (Nygren 1966: 18). Den karakterisering som görs sker dock i dialog med historien, säger Nygren. I föreliggande uppsats speglas detta i en läsning av Pierre Rosanvillons *historiska* och inkännande genomgång av populism som en viktig del av materialet. Rosanvallon samläses med Jan-Werner Müllers mer systematiska, men kanske mindre inkännande framställning; hos Müller finns nämligen också en agenda i fråga om *hur populism kan, ska eller måste bemötas*. I uppsatsen åstadkoms en kombination av dessa med hjälp av politisk teori från flera håll. Anders Nygren påpekar att den *karikatyr* som därmed tecknas för fram vissa drag ensidigt, men också att detta bättre kan hjälpa oss att närma oss verkligheten än ett troget registrerande av olika observationer (Nygren 1940: 48–49).

Religionsfilosofen Brian Hebblethwaite arbetar med en liknande metod när han försöker komma fram till en tydlig överblick av det centrala i de kristna kyrkornas tro och att göra detta centrala innehåll begripligt och koherent (Hebblethwaite 1996: 3). Det betyder inte att han inte förstår att det finns andra sätt att förstå kristendomens essens och andra sätt att begripliggöra den på, inte minst eftersom det i fråga om kristendomen rör sig om en vidsträckt företeelse med många olika grenar (Hebblethwaite 1996: 7). Det är påfallande likt min hållning till arbete med populism som idé. Min strävan är att teckna en tydlig bild som hänger samman, medveten om att det finns andra angreppssätt.

I mitt arbete att *karaktärisera* populism bygger jag vidare delvis på teologen Thomas Ekstrands metod när det handlar om att lyfta fram föreställningar som inte nödvändigtvis är uttalade, på samma sätt som sociologen och statsvetaren Ben Stanley talar om implicit ideologi. Det finns argument som förutsätter en aldrig uttalad ståndpunkt och att uppgiften är att klargöra denna. På så sätt är en uppgift att göra någons argument mer systematiskt och mer intressant än vad det kanske var från början. På samma sätt handlar det om att peka på konsekvenser och dra mer långtgående slutsatser än vad som framgår av den ursprungliga formuleringen (Ekstrand 2018: 95–96; Stanley 2008: 100). Med Nygrens språkbruk handlar det om en karakteristik.

Populism som idé utgör, menar jag, en grund för hur det politiska ska organiseras (se Heywood 2012).¹ Populism må sakna klar form, men populism som idé ger en viss *riktning* samtidigt som den normalt är mobil. Jag hävdar att om populism betraktas som *idé* är det just som en möjlighet att visa på mer subtila drag i det politiska landskapet, på samma sätt som det för statsvetaren Paris Aslanidis inte är viktigt om det ena eller andra politiska partiet klassas som populistiskt eller ej. Precis som Aslanidis ser jag att populistiska element finns på olika ställen i det politiska fältet (se Aslanidis 2016: 95).

Uppsatsen börjar i en beskrivning av populism som många bör kunna hålla med om. Med denna som utgångspunkt går jag vidare med en kort diskussion om populism med 'tunn ideologi' som analysverktyg, vilket betyder att populism på något sätt måste låna idéer från mer substantiella politiska program till höger, till vänster eller kanske till och med i mitten, för att konkret politik ska kunna föras. En annan möjlighet är att beskriva populism i analytiska termer av 'politisk stil'. Jag hävdar dock att även om sådana analyser – i termer av 'tunn ideologi' respektive 'stil' – kan ha vissa poänger, missar de att populism också kan eller bör förstås som en idé av mer grundläggande slag, det vill säga en idé om hur ett samhälle styrs och om hur det bör styras. Detta kommer sedan till uttryck i ställningstaganden inom några vad jag menar fundamentala områden för politik och samhälle.

1 Detta även om Heywood talar om 'ideologi'.

Avslutningsvis dryftar jag det som kanske utgör den punkt där populism ter sig som den största prövningen för en fundamental förståelse av det politiska som präglar västerländska politiska system, nämligen skillnader i uppfattningar om folket som politiskt subjekt ska förstås som fundamentalt diversifierat och i sig tomt på innehåll, eller om det ska ses som en homogen entitet med en form av stabil substans. Populism kontrasteras i uppsatsens avslutning mot vad många kallar 'liberal demokrati', vad den politiske filosofen Claude Lefort benämner som 'modern demokrati' och statsvetaren Jan-Werner Müller helt enkelt talar om som 'demokrati'. Dessa termer refererar inte till exakt samma saker, men i den föreliggande uppsatsen fungerar de gemensamt som motpol till populism.

Den enkla poängen jag försöker göra är att populism kan ses som idé, en idé om 'det politiska', med en riktning och att detta sätt att närma sig populism på fördjupar bilden av den betydelse populism har. Populism som idé förstådd i termer av motiv och drivkraft – och just idé – implicerar också att det är något som finns även utanför en given organisation, institution eller struktur (se Lindroth 2016: 44–50).

Detta sätt att närma sig populism på bestämmer också strukturen i uppsatsen. Utifrån en tämligen sparsmakad definition av 'populism' – enkannerligen i en europeisk kontext – pekar jag sedan på en rad drag som jag menar är födda ur och leder fram till populism som idé, i en växelverkan. På detta sätt går framställningen delvis i cirklar, med vissa omtag och med viss överlappning. Kapitelrubrikerna får därför mer än eljest strukturera framställningen. Mitt angreppssätt bestämmer också språkbruket. 'Populism som idé' använder jag så ofta det är möjligt som ett fast uttryck för att poängtera värdet i att läsa populism inte enbart som utslag av givna empiriska förhållanden, utan också som en intellektuellt begriplig tanke eller tankestruktur. Detta språkbruk medför samtidigt en viss initial vaghet då det centrala här är att se 'tanke' och 'idé' som noder att arbeta utifrån utan att fokusera på exakt vad de står för. När jag sedan i uppsatsen försöker förstå vad 'populism som idé' innebär genom att ringa in argument och ansatser, skriver jag i möjligaste mån 'populism' och 'populister' i obestämd form eftersom strävan är att visa på hur de olika ansatserna hänger ihop utan att de alltför hårt knyts till vissa politiska rörelser eller partier.

III. Definition och karakteristik

Det är inte enkelt att definiera populism. Det är ett omtvistat begrepp (Canovan 1982: 544; Hawkins & Rovira Kaltwasser 2017: 527), vilket inte är så konstigt ty det är svårt att hålla det fritt från värdeomdömen och få verkar vara villiga att kalla sig själva populister. Inte minst är det svårt då det råder tveksamheter om vilken grund som ska användas för en definition i avsaknad av etablerad, artikulerad populistisk ideologi.

I litteraturen finns dock åtminstone en viss grundförståelse av termen (se Hunger & Paxton 2022: 617). Populism handlar om en politisk förståelse i vilken folket står mot en elit. Man kan säga att i populism handlar det om att återupprätta ”det goda folket” och återge det dess rättmätiga plats, vilket betyder att möjliggöra att folkets hittills nedtystade vilja kommer fram och implementeras. Det kan sägas röra ett slags uppror mot en minoritet som styr på ett sätt som går emot folkets intressen. Utifrån detta går det att identifiera några kärnprinciper i populism. Det ligger ett fokus på det rena folket (vanligt folk) som en homogen grupp med en viss substans och därmed vissa egenskaper. Detta folk befinner sig i antagonism mot vad som hävdas vara en korrupt elit som utgör folkets fiende då den aktivt väljer att svika folkets intressen till förmån för sina egna intressen. Vidare hålls en autentisk del av folket, artikulera i den populistiska rörelsen med dess ledare, för att svara mot folket som helhet och dess politiska vilja (Mudde 2017: 32–33; Mebus 2019: 44; se även Arato & Cohen 2017: 287–288; March 2017: 283; Mudde 2004: 543; Aslanidis 2016: 88; Abts & Rummens 2007: 408; Canovan 1999: 4–5; Stanley 2008: 102).

När populism i huvudfåran av forskningslitteraturen ringas in på detta sätt är det tämligen raka beskrivningar, som jag menar blir mer begripliga om de uppfattas som delar av en idé om ramen för det politiska. Det är inte ovanligt att exempelvis lyfta fram en förkärlek för så kallade enkla lösningar på komplicerade förhållanden och komplexa frågeställningar som ett typiskt drag i populism (se exempelvis Arato & Cohen 2017: 286).

Detta drag av att föra fram sådant som av analytiker och kommentatorer med pejorativa undertoner kallar ”enkla lösningar”, menar jag inte är olycksfall i arbetet, slarv, uttryck för intellektuell lättja eller tecken på en ofärdig tankegång i populism som idé. Och det gäller även för en mer allmän tendens i populism att teckna enkla bilder. Ett exempel på det är hur ett lands eller ett folks kultur snarast ses som en enkel och lättigenkännlig uppsättning symboler, uppförandekoder och attityder som enkelt kan användas för att skilja ”dem” från ”oss”. Detta är, hävdar jag, inte en slump. När kultur framställs på detta enkla sätt kan ’kultur’ också kopplas till ’folket’ som ett likaledes enkelt begrepp och allt är mycket enkelt att förstå. Jag menar att det kanske till och med är så att det är *viktigt* för populism som idé att begrepp som ’folk’, ’elit’, ’kultur’ *inte* definieras mer omsorgsfullt; ju mer de förklaras, ringas in eller definieras desto mer betyder det att olika förståelser vore möjliga och det är precis det populism hävdar inte är fallet. Populism ser ett slags naturlighet i dessa begrepp som snarast gynnas av vagheten. Den kraft populism som idé har genom att undvika att vara alltför specifik, skulle undergrävas genom att alltför explicit trycka på folket som exempelvis etniskt homogent. Dessutom är ordet ’elit’ kanske lika mycket ett skällsord som ett analytiskt begrepp i populism och då gör en viss luddighet i betydelsen det möjligt att använda det oftare.

På ett liknande sätt menar jag att Abts och Rummens analys av antagonism i populism som en flerdelad antagonism säger något väsentligt samtidigt som den missar ett väsentligt drag i populism som idé. Det är alldeles riktigt att det utöver en antagonism uppåt mot eliten också finns en antagonism nedåt, det vill säga mot kriminella, utlänningar, profitörer och ”de perversa” som alla på olika sätt hotar folkets renhet och dess naturliga status i en förståelse av folket som bara är ”det goda folket” (Abts & Rummens 2007: 418). Men det är hela tiden i negativa termer. Jag hävdar att populism som idé mår bra av att undvika att diskutera eller debattera precis *vem* som tillhör folket i positiva termer. Sådana försök att explicit avgränsa folket tenderar nämligen att visa på hur svåra sådana gränsdragningar är, och i populism som idé får detta inte vara svårt. Enligt mitt förmenande fångar Stanley detta väl när han, med hänvisning till statsvetaren Margaret Canovan, säger att begreppet ’folk’ i populism måste förstås som både retoriskt värdefullt och begreppsmässigt obskyrt (Stanley 2008: 103).

Att läsa populism som idé innebär, menar jag, att på denna punkt förstå ett slags linje i populism. Den är inte enbart dum, enfaldig, inskränkt eller obotligt illvillig. Den kan naturligtvis vara allt detta också, men jag hävdar att det är olyckligt om beskrivningen tar sin utgångspunkt där eller stannar därvid. Det är därför avgörande att peka på att populism som idé i väsentliga avseenden kan hävdas vara en någorlunda sammanhållen idé, som pekar ut en mer eller mindre tydlig riktning för politiskt handlande.

IV. Utan ideologi

Statsvetaren Luke March driver tesen att det är otillräckligt för en politisk rörelse att endast laborera med en idé om två homogena antagonistiska grupper – det rena folket i motsättning till den korrupta eliten – om den ska bedriva konkret politik. Populism behöver därför kombineras med någon form av värdideologi (March 2017: 284; se även Stanley 2008: 95). Det ligger en del i det, men jag vill hävda att en sådan värdideologi långt när alltid är nödvändig. Syftet med det politiska arbetet kan nämligen ses ligga på ett annat plan. Sociologen Pierre Bourdieu identifierar *le champ politique*, det politiska fältet, och menar att det fundamentalt handlar om att etablera en given uppfattning om hur saker ser ut, alltså snarast något som liknar en *ram* utifrån vilken åtgärder kan föreslås eller avvisas (Bourdieu 1981: 3–4; se även Fridlund 2020: 367–368). Det Bourdieu tycker sig se rör en kamp om hur så kallade sakförhållanden beskrivs, men jag menar att det också finns andra frågor som formar en annan och kanske mer fundamental ram, nämligen sådana som rör vad som ska behandlas, av vem och på vilket sätt, och jag menar att hur denna ram förstås bestämmer mycket av det politiska samtalet. Det kan därför vara helt logiskt att på detta sätt förlägga debatten hit för att prägla politiken.

I min förståelse av populism som idé ligger en förståelse av en rörelse som ser sig vara den legitima företrädaren för folket. Då behövs egentligen ingen politisk debatt – rörelsen och framför allt dess ledare vet vad som behöver göras och hur det ska göras. Det får då inte vara så att andra aktörer, *extra populum*, vrider den suveräna makten ur händerna på folket exempelvis genom att hänvisa till expertis, vissa rättsprinciper eller givna rättigheter. Det är just precis här som populism ser ett hot och det är därför just precis på den fronten populism måste föra sin kamp. Det mesta av det andra faller helt enkelt på plats när väl den ramen är fastlagd, när det är uppenbart, och detta en gång för alla, att det är folkets vilja som gäller, inget annat, och när det är klart vem som företräder denna folkets vilja. Med andra ord när det klarlagts vad som ska behandlas politiskt, av vem och på vilket sätt, då är mycket av det politiska samtalet fixerat, åtminstone för överskådlig tid.

Statsvetaren Giuliano da Empoli pekar på hur den italienska Movimento 5 stelle fungerar som en plattform utan politiskt innehåll och att den därmed inte heller har för avsikt att – och den behöver inte heller – knyta sig till någon specifik ideologi, vare sig till vänster, höger eller i mitten (da Empoli 2019: 38). Greider och Linderborg använder begreppet 'mittenpopulism' för något jag uppfattar har en liknande karaktär. Det handlar om politiska rörelser som de menar snarast förstärker en anti-politik och de lyfter fram vad de ser som "Macrons populism", det vill säga en politisk retorik som de menar inte handlar om att marknadsföra politiska idéer utan endast om att sälja in budskapet "lita på Macron!" (Greider & Linderborg 2018, kapitel 106).

Om populism inte kännetecknas som en (fullt utvecklad) ideologi så kan man argumentera för att populism snarare ska förstås som *politisk stil*, menar en del. Populism kan då sägas kännetecknas av en emotionell ton, bruket av vissa bilder och symboler, ett visst språkbruk, vissa gester, speciellt uppförande, klädsel och så vidare, allt sådant som signalerar att det inte är den etablerade eliten som talar utan någon med folklig förankring – alltså någon som har ett direkt och ofiltrerat sätt att uttrycka sig på, utan hänsyn vare sig till konventioner, god smak eller etablerade institutioner och som till och med kan uppvisa *bad manners* (se Lindroth 2016). På så sätt handlar det om att förkroppsliga det vanliga folket med dess livsstil och smak i kontrast till elitens. Det sker en identifikation med mannen på gatan som etablissemangets outsiders. Allt detta kan naturligtvis vara delar av den framtoning alla politiska aktörer har, men här, sägs det, har det som syfte att återupprätta det goda folket och återge det deras rättmätiga plats och på så sätt möjliggöra att deras vad som hävdas vara nedtystade och utfrusna vilja kommer till uttryck och får politiskt genomslag (Arato & Cohen 2017: 286; Nilsson DeHanas & Shterin 2018: 189–180).

Analysen av populism som politisk stil är tilltalande och det ligger en del i att populism ofta kombineras med tankeströmningar och idéer som politiskt ses som vänster, höger eller möjligtvis mitten. Allt detta menar jag är intressant och

kanske riktigt, men även om populister inte självklart har ett politiskt program rörande konkreta frågor så menar jag att det ändå går att se att det finns en sammanhållande idé, nämligen en idé om *hur* politik ska göras och vad den bottnar i. Att läsa populism så förklarar och fördjupar förståelsen av sådana saker som populismens förståelse av hur folkets representation ska utformas, men också synen på samhällsinstitutioner som rättsväsende och kulturinstitutioner liksom på media. Jag börjar med frågan om politisk representation.

V. Mandat och representation

Statsvetaren Jan-Werner Müller visar att det i en förståelse av populism är helt avgörande att se dess kritik av en elit som ett nödvändigt kriterium, men också att det inte är tillräckligt (Müller 2016: 49). Statsvetaren Cas Mudde lyfter fram att en annan oundviklig tanke är att det endast är populister som företräder det äkta, rena och autentiska folket – i motsats till en korrupt elit (Mudde 2017: 30).

Detta får en konsekvens i hur förhållandet mellan väljare och valda ser ut i populistisk förståelse. Eftersom det egentliga och riktiga folket är ett och odelat och i grund och botten med en enda politisk vilja handlar det för populism som politisk rörelse om att få folkets imperativa mandat för konkret politik. Det betyder att populister förstår det så att folket i val helt enkelt ger tydliga anvisningar om vilka beslut som ska fattas. En sann rörelse av och för folket, en populistisk rörelse, och dess ledare har heller i princip inga problem att identifiera denna folkvilja och lägga fram förslag till anvisningar som folket i val enkelt kan uttrycka sitt stöd för (Müller 2016: 150). I denna förståelse är det normalt och helt i sin ordning att politiker väljs med acklamation och att de som väljs företräder den populistiska rörelsen, ingen annan, eftersom det är den som är folkets röst.

Det här kan kontrasteras mot det Müller kallar demokratins fria mandat, där företrädare väljs för att – utifrån deklarerad ideologi och utifrån intresse-
semässiga ståndpunkter – ta sig an rollen som styrande och beslutsfattare fram till nästa val (Müller 2016: 52). På detta sätt bränner det också till i fråga om populism som idé och som en idé om karaktären av det politiska. En konsekvens av populismens uppfattning av folk och elit är dess förståelse av parlamentet som närmast en symbolisk representation av ”det äkta folket” som direkt erfars som en folksjäl. Följaktligen finns det i grund och botten inte så mycket att bråka om eftersom folkviljan är uppenbar för den som tillhör och förstår folket (Müller 2016: 54).

En sådan populistisk förståelse blir tydligare om den ställs mot en liberal uppfattning i fråga om val och representation. En grundläggande idé i det som Rosanvallon kallar liberal demokrati är att val till politiska församlingar, som ett parlament, handlar om att välja ut dem som har vissa kvalitéer för att styra. Det gör att förhållandet mellan representerade och de representerade måste

ses som en moralisk och intellektuell hierarki där de valda utgör en elit, med samma positiva konnotationer av att vara skickligast som 'elit' har i exempelvis idrott, snarare än de negativa konnotationerna i elit som överklass. Ett viktigt kriterium för att väljas är dessutom kunskap om "det allmänna intresset" bortom olika gruppintressen och en förståelse av hela samhällets situation. Ytterst har den representativt valda styrelsen därför idealt sett en annan och bättre karaktär än folket självt (Rosanvallon 2020: 152–153).

Rosanvallon menar vidare att "liberal-demokrater" uppfattar det så att den valda representationen på sitt sätt speglar en diversitet i samhället. De som väljs att företräda folket i parlamentet må vara skickligare än dem de representerar, men en poäng är också att de samtidigt representerar olika intressen, inte ett enhetligt folk. Detta tarvar någon form av samordning om ett samhälle ska hålla ihop. En sådan samordning sker bland annat i parlamentariska överläggningar mellan dem som valts (Rosanvallon 2020: 102). En konsekvens av detta är att representativa församlingar åtminstone idealt kan föra berikande diskussioner, precisera politiska frågor och vara kreativa i sina lösningar utan att vara bakbundna av ja/nej-ställningstaganden till en uppsättning frågor eller av specifika så kallade sakpolitiska utfästelser. Just precis detta parlamentärerande misstros av populisterna som snarast ser detta som en möjlighet för eliten att förvräda eller manövrera ut folkviljan, 'den allmänna viljan' (Rosanvallon 2020: 183–185). Populistens hållning är logisk utifrån idén om ett enhetligt folk med enhetlig politisk vilja, en allmän vilja som de valda helt enkelt har att verkställa.

I fråga om synen på representation är en grundläggande idé i populism därför att val till politiska församlingar, som ett parlament, bör resultera i vad Rosanvallon kallar en "spegel-representation". Alltså ska de som väljs som representanter inte i första hand väljas efter att ha prövats som varande de bästa och skickligaste politikerna, utan idealet är närmast att de utgör ett slumpurval av vanligt folk. Den som väljs ska ha en kunskap om det allmänna intresset som kommer ur erfarenhet delad med "vanligt folk" (Rosanvallon 2020: 153–154).

Populisterna betoning på sådana drag som närhet, likhet och vanlighet bottnar i populismens idé att folket är ett, odelat och till sin vilja okomplicerat – alla som tillhör det äkta folket har i huvudsak samma politiska uppfattning. En slutsats är att representationen är omedelbar. Den populistiska ledaren förkroppsligar det suveräna folket, och folkets suveränitet utövas gärna genom omedelbar demokrati, i folkomröstningar (Rosanvallon 2020: 152–153, 165), vilka i sin tur – normalt sett – bekräftar den populistiska ledarens ställningstaganden eftersom hen, om allt är som det ska, representerar folket så fulländat att hen kan säga sig vara folket. Man kan säga att ledaren förkroppsligar folkets vilja och på så vis kan representation i slutändan förbigås (Abts & Rummens 2007: 417, 421). Allt detta i populism som idé.

Jag menar att på detta sätt ställa två motstridiga *idéer* – 'populistisk' respektive 'liberal' – om politikens ram och fundament emot varandra förklarar

mer än om populism ses som (enbart) en fråga om politisk stil eller som (enbart) en viss diskurs. Populism som idé blir tydlig och populismens hållning till sådana saker som olika samhällsinstitutioner, suveränitet, media och till pluralism blir mer begriplig. Det handlar om att mejsla fram en karakteristik för att tydliggöra populism som idé med egen kraft snarare än bihang till exempelvis nativism, vilket annars ligger nära till hands om populism ses som en tunn ideologi.

VI. Samhällsinstitutioner och folkets suveränitet

Även i en idealisk direkt demokrati är det nödvändigt med åtminstone ett minimum av samhällsinstitutioner. Men utifrån populism som idé ska sådana institutioner vara underställda så mycket och så omedelbar demokratisk kontroll som möjligt, det vill säga vara underställda vad som ses som ett uttryck för folkets suveränitet. De blir typiskt demokratiskt kontrollerade inte minst genom att ansvariga för olika verksamheter idealt väljs av folket direkt (Rosanvallon 2020: 165).

I populism som idé kan domare exempelvis uppfattas som antidemokratiska när de gör självständiga tolkningar av lagen i sitt dömande, påpekar Müller. Lagarna skrivs av det suveräna folket och detta får inte trollas bort av domare som hanterar dessa lagar (alltför) självständigt och kanske självsvådigt (Müller 2016: 81–82). Rosanvallon fyller i med påpekandet att rättspolitiskt förstår sig populister därmed som motståndare till vad som de kallar ett domarnas styre. Domstolar ska tillämpa lagar, inte skriva eller uppfinna dem, menar populister; de ska inte säga emot folkets vilja (Rosanvallon 2020: 41).

Helt i linje med denna idé, menar populister att domstolar och andra institutioner bör få sin makt genom att väljas av folket, vilket också ligger helt i linje med deras uppfattning att val och omröstningar är de optimala – eller kanske enda – instrumenten för folkstyre, det vill säga demokrati. Det finns en strävan att få bort eller åtminstone minimera den roll auktoriteter som är oberoende av folket (ett oberoende rättsväsende, oavhängiga myndigheter, opolitiska tjänstemän) har, säger Rosanvallon, eftersom sådana av folket oberoende instanser tenderar att forma en egen (elitistisk) klass (Rosanvallon 2020: 42). Detta krockar med till exempel de politiska filosoferna Andrew Aratos och Jean L. Cohens uppfattning att precis sådana oberoende auktoriteter är det som bidrar till att göra den representativa demokratin inkluderande och pluralistisk, genom att utgöra ett ramverk som står utanför politiken och som därmed är fritt från direkt politisk styrning (Arato & Cohen 2017: 286). Klyvningen finns precis här, menar jag, och det handlar om den roll som idéer om och en fundamental förståelse av det politiska har. Inte minst när det rör direkthet, alltså folkets vilja uttryckt utan mellansteg och folkviljans

suveräna ställning (Rosanvallon 2020: 165). Det innebär också en skepsis mot traditionella media, men mer om det nedan.

I populism som idé är det också föga förvånande att motstånd mot regerande populister diskrediteras eftersom auran av att representera hela (äkt) folket annars går förlorad. När det finns andra uppfattningar än de som företräds av populisterna är en förklaring att civilsamhället fjärrstyrs av illegitima intressen, som exempelvis olika utländska aktörer, och att dessa motarbetas är därför helt i sin ordning, enligt denna logik (Müller 2016: 84–85).

Eftersom populism som idé menar att den politiska makten ska ligga hos folket, och detta utan begränsningar, och eftersom den egna (populistiska) rörelsen representerar den otvetydiga och oomkullrunkeliga folkviljan så är det viktigt att folkviljan – precis såsom den kommer till uttryck här – inte tillåts bli underminerad på något vis. Populister ser sig därför ha legitima skäl att försäkra sig om att denna folkvilja inte tummas på i framtiden heller. Ett sätt att cementera folkviljan på är att göra mycket av lagstiftningen till grundlag och till en del av konstitutionen för att försvåra ändringar av de lagar som en gång stiftats (Müller 2016: 89). Müller och andra tenderar att beskriva detta på ett sätt som får det att framstå som manipulation (Müller 2016: 89–95; se även Rosanvallon 2020: 235–239), men om populism ses som en idé och att denna idé i hög utsträckning handlar om på vilket sätt det politiska måste förstås så blir populisters manövrar i många fall mer lättbegripliga och logiska, och bortom rent onda avsikter. Det betyder inte att de ursäktas eller att populismens idé om det politiska är god och eftersträfvansvärd.

Müller talar även en smula pejorativt om antipluralistiska grundprinciper i populism (Müller 2016: 47–60; se även Arato & Cohen 2017). Även här kan antipluralism förstås som en del av populismens idé om det politiska, och därmed i en populistisk självförståelse inte alls på samma sätt vara klandervärd. Mot bakgrund av att populister ser den valda (populistiska) regeringen som den legitima representanten för folket och folkets politiska vilja uppfattas den därmed också som den legitima grundlagsstiftaren (Müller 2016: 90). Det finns inget utrymme för pluralism, och absolut inget behov av sådan i populism som idé.

Denna syn speglas i uppfattningen att den som vinner val – som populist – ska ha ett imperativt mandat i bemärkelsen att folket har sagt sitt och lämnat en anvisning om vad som ska göras. Den populistiska regimen menar sig därmed endast ha att följa denna anvisning vilket betyder att eventuell kritik som framförs exempelvis utifrån internationella konventioner eller av mellan- eller överstatliga organ som FN eller EU inte ses som en kritik som riktas mot den regering som fattat besluten eller mot den specifika politik som förs utan det ses som en kritik riktad mot hela folket och som ett sätt att sätta sig över folkets rätt att bestämma. Därifrån är naturligtvis steget inte långt till att hävda att folkets suveränitet är under attack liksom att alla sådana former av

kritik bottnar i att en global elit vill kuva folket. Med populism som idé om hur det politiska ska organiseras – inte hur det *kan* organiseras som ett alternativ bland flera – uppfattar populister också att det är (högst) legitimt att formulera en exklusiv författning – en författning som tjänar folkets parti och utesluter eller kringskär andra partier (Müller 2016: 90–91).

En konsekvens av detta är att grundlagen i populistisk förståelse mycket väl kan kodifiera sådant som vilken etnisk självuppfattning som ska råda. Detta medför såväl en kraftig begränsning av framtida majoriteters politiska handlingsutrymme som det ger konstitutionell status åt politiska beslut, vilka hittills ofta utanför den populistiska idén om politik setts som dagspolitiska frågor som *inte* regleras i grundlagar eller i många fall inte lagstiftas om över huvud taget (Müller 2016: 93). I linje med detta domesticerar populister gärna konstitutionsdomstolar genom att se till att minska domstolarnas handlingsutrymme genom att införa vissa begränsande regler men också genom att stärka greppet om utnämning av domare (Rosanvallon 2020: 235–236).

Utifrån samma idé om att garantera genomslag av folkets suveräna vilja utses personer till dittills neutrala ämbeten nu politiskt av dem som ser sig företräda folket. Dessa ämbetsmän utses med långa mandatperioder och med stora befogenheter vilket ger dessa ämbeten en starkt roll över tid. Detta bidrar till att trygga populismen som idé genom att den får en egen ställning. På så sätt blir det färre och mindre genomgripande förändringar på dessa områden även vid en eventuell valförlust; den enda autentiska folkviljan är på så sätt fortfarande skyddad i författningen, som populismen ser det. Grundlagen kommer på så sätt att mer ta hand om politikens innehåll och på så sätt förändras också strukturen för det politiska (Müller 2016: 94–95).

VII. Media

Ett område där en läsning av populism som idé bidrar till en bättre förståelse av populism är det område som handlar om media. Populister diskrediterar systematiskt etablerade media och framställer dem som folkets fiende, parallellt med en förkärlek för att använda nya, participatoriska media, där folkets röst tar plats utan att ifrågasättas av journalister eller filtreras av redaktioner (Müller 2016: 75; Arato & Cohen 2017: 289). Så är det. Men, det är viktigt, menar jag, att se att det här inte bara rör sig om tjuvknep och ondsinta tankar, utan att det går att se att en positiv idé finns bakom.

Massmedia ses exempelvis som reella maktfaktorer – med viss rätt, press och etermedia kallas ofta för den tredje statsmakten. Det som gör det hela problematiskt i populistisk förståelse är att de är privata och självskapade, det vill säga att de agerar utan delegation från folket och därmed utan att exempelvis i val kunna hållas ansvariga. Press och andra etablerade media styr mycket av valen och har inflytande över de politiska överläggningar som tar vid efter

valen, och därmed över de politiska beslut som sedan fattas. Allt detta sker utanför de folkvaldas kontroll. Detta är bakgrunden till att populister, enligt Rosanvallon, menar att media måste kontrolleras hårdare (Rosanvallon 2020: 112–113). Denna kontroll över media görs exempelvis genom att lagstifta på sådant sätt att möjlighet till annonsintäkter för vissa media minskar, genom att se till att det blir svårare för ”fel” media att få viss information och så vidare. På detta vis kontrolleras vad media säger utan att formell censur införs, fortsätter Rosanvallon (Rosanvallon 2020: 237). Med en förståelse av det slaget *måste inte* populististers förhållande till press och andra media bero på en önskan att manipulera och kontrollera för sakens egen skull. Det kan också vara en politik som vilar på en misstro mot allt och alla som inte direkt står under folkets styre. Problemet, i populismens ögon, är att den tredje statsmakten hotar folkets politiska suveränitet.

Det må vara så att populism inte är en ideologi i strikt mening och att populistiska rörelser typiskt tenderar att sakna ett fullfjädrat politiskt program, men jag menar att populism mycket väl i första hand kan ha eller vara en idé om politik, om hur ett samhälle ska se ut och styras. Här finns ett konglomerat av idéer som har en riktning. Att tala om populism som idé gör det möjligt att bättre förstå ställningstaganden rörande parlamentarism med frågor om vem som representerar vem och hur en politisk församling idealt är sammansatt, ställningstaganden rörande förhållandet mellan folkvalda och olika samhällsinstitutioner, inte minst rättsväsende, förståelsen av folkets suveränitet och förhållandet till etablerade media. Ett alldeles väsentligt drag är vad som kallas anti-pluralism.

VIII. Anti-pluralism

Det är värt att notera hur Müller pekar på att populister inte måste vara nationalisterna men att de däremot måste uppfatta det så att ”det goda folket” skiljer sig från ”de dåliga eliterna” genom att utgöra en moralisk gemenskap – det vill säga *inte* (i första hand) en gemenskap baserad på sådant som ras eller etnicitet (Müller 2016: 59; se även Mudde 2017: 30). Att folket utgör en moralisk gemenskap betyder inte med nödvändighet att folket är mer moraliskt högtstående än eliten i förhållande till en given extern moralkodex. Snarare ligger betoningen i ”moralisk gemenskap” på det andra ledet, ”gemenskap”, som uttryck för att folket är en gemenskap där man gör det som man här i detta folk menar är rätt att göra, att göra det som det homogena folket gör (Mudde 2017: 30). Den politiska eliten bedöms moraliskt och värderingsmässigt korrupt när den väljer att inte tjäna folket utan förfäktar *andra* uppfattningar om vad som är det rätta att göra, fortsätter Andreas Mebus denna tanketråd (Mebus 2019: 44). Det verkar exempelvis möjligt för populister att ha en relativistisk moraluppfattning – andra länder, nationer och folk får ha sin moral, bara inte

här. Den moraliska gemenskapen som folket utgör tycks vidare uppfattas som en självklar gemenskap, på ett lika självklart sätt som vad som utgör eliten.

Denna tydliga moraliska uppdelning mellan de goda och de onda medför också en uppfattning om att den som inte stödjer populisterna inte heller egentligen kan tillhöra det äkta folket. Populister finner det därmed naturligt att säga "Vi är folket" med den lika naturliga följdfrågan till eliten "vem är ni då?" (Müller 2016: 60). På så sätt menar Müller därför att populisterna är principiella anti-pluralister ty i deras ögon finns det en enda uppenbar folkvilja, och denna enda och självklara folkvilja är den som den populistiska rörelsen och dess ledare identifierar och verkställer (Müller 2016: 63). Det är helt enkelt så att den populistiska rörelsen, i enlighet med populism som idé, både kan och ska tala i folkets namn. Direkt. Och därmed behövs inte heller andra röster; de vore ju just precis *andra* och därmed avvikande och per definition *inte* ett uttryck för folkets vilja, såvida de inte säger samma sak och i så fall är de onödiga (Müller 2016: 84–85; se även Abts & Rummens 2007: 419). Detta betyder också att det Müller kallar 'anti-pluralism' kan ses som utslag av en idé, inte nödvändigtvis något som är sprunget ur illvilja mot andra, eller som grundad i en ondskefull karaktär, utan baserad på en uppfattad folkets enhetlighet som i populism förefaller naturlig.

Müller argumenterar för att det just här finns ett avgörande problem med populism som idé. Det är, menar han, missledande att anta att folkets intresse kan fastställas objektivt och att det sedan går att verkställa saker utifrån detta förment objektivt fastställda intresse genom en representativ grupp. Populismens missgrepp är att man i anspråken på att representera folket bortser från att vad folket är, tycker och vill, är något som skiftar över tid och alltid är något flytande. Vad folket vill måste därför bekräftas i val med regelbundna mellanrum eftersom ingen kan *veta* folkets politiska vilja *a priori*, hävdar Müller (Müller 2016: 70–71). Och här finns pudelns kärna. Precis här ligger motsättningen mellan Müllers demokrati och populism som idé. Striden rör det politiska där grundhållningen i populism är att det finns ett objektivt sant och genuint folk som är enhetligt och med en enhetlig gemensam politisk vilja. Denna vilja identifieras, gestaltas och artikuleras av populisterna och inte minst dess ledare för att sedan verkställas. En folkets fiende identifieras som en elit som otillbörligen tillskansat sig makten och som *inte* förstår folkets vilja. Populister för därför en rättfärdig kamp. Allt detta står i bjärt kontrast till vad Müller kallar en demokratisk uppfattning om det politiska.

En intressant situation för populisterna med anspråk på att företräda det odelade, äkta och hela folket är när populisterna befinner sig i opposition. Frågan måste då bli hur det kan komma sig att det är så, om populisterna företräder folkviljan på ett uppenbart vis. Ett svar kretsar kring "den tysta majoriteten", eller kanske till och med "den nedtystade majoriteten". Den etablerade eliten har i populistisk förståelse med olika trix tagit makten genom att tysta folket

och kväsa majoritetens röst (Müller 2016: 66). När populisterna förlorar val kan de därför se sig tvingade att inte erkänna sin förlust utan göra motstånd och vägra acceptera vad de menar vara på ett eller annat sätt riggade val. Ty även om nederlaget är ett till synes empiriskt faktum så är och måste det i populistisk logik med nödvändighet vara fel någonstans, eftersom populisterna med nödvändighet ser sig stå för folkets vilja (Müller 2016: 72).

IX. Olika förståelser av det politiska

Populism kan mycket basalt förstås som en rörelse som ser sig representera eller till och med helt enkelt utgöra folket, en rörelse som sätter sig upp emot en elit och som återger folket dess suveränitet som politiskt subjekt. Müller menar därför att populism som anti-elit här också måste ses som anti-pluralistisk genom att populism utesluter politisk mångfald (Müller 2016: 29). Detta kan hänföras till tanken att makten kan ses som instrument för och en funktion av befolkningens samlade vilja och att denna vilja och denna makt därmed också kan materialisera sig i folket (se Mebus 2019: 170–171). I populistisk förståelse pekar allt på att makten permanent bör innehas eller ägas av folket – som en substantiell entitet – som därmed inkarnerar makten liksom populist-ledaren i sin tur inkarnerar folket. Folket synliggörs alltså i ledarens förkroppsligande av det (se Arato & Cohen 2017: 288–289).

Detta går på tvärs med den förståelse av det politiska i den moderna demokratin som Claude Lefort försvarar, där makten är som en tom plats och något som inte kan förkroppsligas. För Lefort innebär detta att makt förstås som något som utövas. Det är endast mekanismerna för dess utövande som är synliga. Det är därmed också omöjligt att fixera en maktens essens (Lefort 1986: 28–30, 291; se även Abts & Rummens 2007: 406). För Lefort betyder det att i modern demokrati är allt utövande av makt underställt en bestämd procedur som framför allt innebär att regelbundet sätta makten på spel (Lefort 1986: 28). Den moderna demokratin organiserar sig alltså utifrån två grundvillkor, menar i sin tur Mebus, nämligen för det första att ingen kan vara makten, ty då vore makten en manifest realitet, inte något som kan erövrats i exempelvis val, och därmed, för det andra, att ingen permanent kan inneha positionen att utöva makt (Mebus 2019: 170–171). I den bemärkelsen står populismens idé i direkt motsättning till Leforts förståelse av modern demokrati eller det som av Müller kallas enbart 'demokrati'. Det är samma Müller som i konsekvensens namn hävdar att populism aldrig kan vara en form av demokrati, trots att sådana anspråk görs genom att definitionen av 'demokrati' begränsas till 'folkstyre'.

Att makten inte kan vara en substans och inte permanent ägas av någon, att det inte finns någon som är makten beror, menar Lefort, på att i modern demokrati visar sig folkets suveränitet som politiskt subjekt i det att det är folket som röstar och i att det är detta som uttrycker folkets politiska vilja.

Denna folkets politiska vilja kan alltså inte beskrivas som en enhetlig essens *a priori*, utan den visar sig *a posteriori* i siffror när röstningen avslutats. Så och så många, en så eller så stor andel av de röstberättigade, har röstat på det ena eller det andra, för en viss politisk inriktning eller för en annan politisk inriktning. Lefort ställer denna förståelse av hur makt manifesteras i modern demokrati emot idén om folket som en substans med en bestämd karaktär eller essens och en otvetydig gemensam vilja som gör det möjligt att tänka sig en förkroppsligad makt. I Leforts moderna demokrati kan inte samhället ses som en organisk enhet på ett sådant sätt utan det måste finnas en obestämbarhet i begreppet 'folk' och i vad detta folk vill. Denna obestämbarhet är en strukturell nödvändighet, inte en fråga om att det vore empiriskt svårt att fastställa vad 'folk' är eller vad folket vill (Lefort 1986: 26, 30). Det är alltså en politisk ordning som grundas i frånvaro av ett tydligt och ovedersägligt fundament. Därmed blir ett konstant sökande efter något slags fundament nödvändigt. Sökandet kan aldrig upphöra ty detta fundament låter sig aldrig förverkligas, menar Mebus (Mebus 2019: 173). Både Lefort och Müller ser i detta hur demokrati kan karaktäriseras som institutionaliserad osäkerhet. I ett samhälle utan föreställningar om folket som en substantiell eller organisk enhet möjliggörs en institutionalisering av politiska konflikter, av konflikter mellan olika intressen och grupper, mellan olika visioner och mål, mellan olika uppfattningar (Lefort 1986: 28, 292; Müller 2016: 143; se även Arato & Cohen 2017: 288 och Abts & Rummens 2007: 417).

Den institutionaliserade osäkerheten och institutionaliseringen av konflikter betyder också att frågan om folket och om folkets vilja ställs om och om igen i modern demokrati. Här finns också en av vattendelarna mellan modern demokrati och populism. Modern demokrati vilar i en uppfattning att det finns en variation av intressen och övertygelser och därmed olika politiska hållningar bland de medborgare som i politiskt hänseende utgör folket. Det betyder också att det inte så att säga på förhand går att veta vilken folkets vilja är. Det är något som måste checkas av med vissa intervaller. Däremellan anförtros beslutsfattandet till en grupp valda representanter för folket. Populism däremot slår en gång för alla fast vad folket är och låser det till en bestämd entitet, en entitet som dessutom, av skäl som populism anser självklara, har en enhetlig allmän vilja som populism menar sig identifiera för att sedan verkställa, hävdar Müller (Müller 2016: 100). För populisterna innebär det att i idealfallet sammanfattar den populistiska rörelsen – och inte minst dess ledare – vad folket vill. Detta kan sedan bekräftas och slås fast i val och de folkvalda har sedan helt enkelt att göra det som måste göras genom att fatta de beslut som måste fattas. Vid behov kan den populistiska rörelsen välja att höra folket i folkomröstningar (jfr Bayer & Marker 2023: 149 och Rosanvallon 2020: 98–99). I princip bör det inte uppstå någon signifikant diskrepans mellan vad folket säger – i val eller i folkomröstningar – och den populistiska rörelsens linje. Om så sker måste det, i populistisk logik, vara fel någonstans. I princip fungerar modern demokrati

på diametralt motsatt vis. Politiska partier har här i idealfallet olika ideologiska program som de går till val på och det förväntade utfallet är att folket röstar med en viss spridning, vilket innebär att det inte *per se* är något fel eller underligt om vissa partier får litet stöd medan andra får större stöd.

Det är således inte bara platsen för makt som är och måste vara tom i Leforts förståelse av modern demokrati. Även begreppet 'folk' är och måste vara tomt, i motsättning till vad som sägs i populism som idé. Filosoferna Kristoffer Bayer och Silas Marker problematiserar detta. De menar sig se att om begreppet 'folk' betraktas som utan konkret innehåll kan det också fyllas med något. Utan förutbestämt innehåll kan nästan vilken gruppering som helst med anspråk på att substantiellt vara folket artikulera folket som ett reellt folk som faktiskt *finns*, som handlar och som har intressen – om än efter en kamp om vem detta 'vi' är som den gemenskap vi kallar folket då utgör. Bayer och Marker håller med Lefort om att det konkreta innehållet i 'folk' inte kan fastslås en gång för alla, men det innebär inte att en gemenskap inte alls kan etableras. Tvärtom, om begreppet är tomt *måste* det fyllas med något, om så temporärt eller provisoriskt. En viktig poäng är dock här att även om begreppet 'folk' på detta sätt fylls med innehåll och etableras, och att folket därmed måste sägas existera, skiljer sig detta mot vad populism som idé tycks hävda genom att det för Bayer och Marker inte kan handla om blod eller ursprung, men inte heller om 'folk' som på något annat sätt vore givet, stabilt eller självklart, utan folket är något som skapas, omskapas och ständigt måste återskapas som ett plastiskt begrepp (Bayer & Marker 2023: 136–139).

Bayer och Marker ser alltså i folket ett konkret politiskt subjekt med ett innehåll, men utan att detta låses till en naturlig och given identitet. Folket är därmed, för Bayer och Marker i motsats till populism som idé, en plats där det pågår en politisk kamp om hur projektet ska definieras då alla begrepp om 'folk', enligt dem, är politiskt konstruerade (Bayer & Marker 2023: 139–140). Trots att de på denna punkt avviker från Lefort avvisas minst lika tydligt en aspekt av populism som idé. De hävdar nämligen att om begreppet 'folk' kunde låsas för alltid vore det undergången för all politik. Det funnes då inget behov av politiska församlingar ty vi skulle omedelbart veta vad folket ville och vilka intressen det hade, menar de. Politik handlade då endast om att avläsa dessa intressen och önskingar, samt verkställa dem i en teknokrati eller i en totalitär regim av något annat slag (Bayer & Marker 2023: 150). Intressant nog tror jag att precis detta kunde populister hålla med om, men med andra och positivt laddade ord i beskrivningarna.

X. Slutord

I den här uppsatsen arbetar jag med att se populism som idé, vilket jag menar ger en god förståelse av populism i sin egen rätt, med en distinkt riktning. Att

tala om populism som idé betyder inte att populism är en fullfjädrad ideologi av samma snitt som exempelvis socialism eller liberalism, men mitt förslag är att se att populism kan verka på ett annat plan, nämligen i fråga om ramar för politiken med en tydligt urskiljbar linje. Detta blir tydligt i frågor som rör sådant som politisk representation, organisationen av olika samhällsinstitutioner, förhållandet till civilsamhälle och till media.

I detta sätt att beskriva populism på, blir, menar jag, dragningskraften hos populism möjlig att begripa. Det finns områden där jag menar att populism kan vinna poänger och finna stöd även utanför de partier som vanligtvis kategoriseras som populistiska – om idéerna inte sätts i ett större sammanhang. Det kan exempelvis vara rimligt och väl att politiker väljs på konkreta utfästelser i mycket konkreta så kallade sakfrågor och att maximal transparens råder (vilket kan ses som ett uttryck för idén om politik som ett verkställande av 'folkviljan'). Det kan vara rimligt och väl i en *demokrati*, det vill säga ett politiskt system som bygger på folkets suveränitet och på att all offentlig makt utgår från folket, att låta folket avgöra så många saker som möjligt i direkta val och folkomröstningar (i en suveränitet som inte låter sig köra över av exempelvis liberala rättsprinciper). Det kan vara rimligt och väl att de som i en *demokrati* väljs för att representera folket är som folk är mest – vare sig mer eller mindre bildade, intelligenta, drivna eller visionära (i det som Rosanvallon kallar spegelrepresentation). Sådana saker ter sig rimliga, men också precis sådant som populism står för och gör det med en viss klangbotten nämligen i fråga om förståelse av 'folk', av 'makt' av 'samhälle' och inte minst 'homogenitet'. Om denna klangbotten förbises eller förringas kan djupt populistiska perspektiv på politik få genomslag på ett oreflekterat vis. Det senare är inte oviktigt. Flera saker som populism som idé står för *kan vara* värdefulla att diskutera, men om så kanske ett väsentligt arbete krävs för att skilja dem från populistisk barlast.

På motsvarande sätt menar jag att en djupare förståelse av populism som idé tvingar oss som är oense med populisterna att undvika förenklade argument i ifrågasättande och kritik av populistisk politik. När kritik mot populisterna förs fram exempelvis rörande hur politisk styrning sköts i inskränkningar av rättsväsendets och andra myndigheters oberoende, hur populisterna grundlagsfäster "dagspolitiska lagar", hur utnämningar av ämbetspersoner politiseras och inte minst hur media hanteras, när sådan kritik framförs i mer eller mindre indignerat tonläge missar den att det som populisterna då kritiseras för är alldeles just precis sådant som de själva faktiskt vill uppnå, och utifrån populistisk förståelse också har goda grunder för att vilja uppnå, vilket är tydligt i en förståelse av populism som idé. Det som kritikerna menar sig framföra som bitande kritik med avgörande argument, uppfattas då snarast av dem som utsätts för kritik som en bekräftelse på att det är rätt väg.

Om en seriös debatt ska tas med populism, hävdar jag att debatten bör – åtminstone delvis – flyttas till andra fält och att den måste våga ta i mycket mer fundamentala frågor än vad som hittills oftast varit fallet.

En fråga som kan ställas till populister rör idén att folket utgör en moralisk gemenskap i bemärkelsen att det äkta folket gör på ett visst sätt, tänker på ett visst sätt och har en gemensam politisk vilja. Är det verkligen rimligt? En viktig konsekvens av en sådan idé är nämligen att det i folket – även i bemärkelsen 'det äkta folket' – då inte finns några andra erfarenheter, något annat sätt att vara eller någon annan politisk vilja än den som populister identifierar. Är det rimligt? Är det en rimlig tanke även om man avgränsar vad 'det äkta folket' är? Låter sig över huvud taget sådana avgränsningar göras på ett rimligt sätt? Och varför skulle den totalitära synen detta vilar på vara bättre eller rimligare än andra typer av totalitära uppfattningar? Det går naturligtvis inte att veta hur svaren ser ut, men att de som försvarar populism åtminstone måste ställas mot väggen och avkrävas seriösa svar på den här typen av frågor.

Det tycks som det är på en särskild punkt som konflikten går som djupast när det handlar om att bejaka eller avvisa en populistisk förståelse av det politiska. Populism som idé, som den karakteriseras i föreliggande uppsats, bygger på en förståelse av folket som en entitet med en given substans och med en odelad, allmän, politisk vilja vilket kontrasteras mot en förståelse av folket som till sin karaktär diversifierat och utan substans, där det per definition inte går att identifiera en enda och total eller gemensam, allmän, politisk vilja. På samma sätt finns det en klyfta mellan en populistisk uppfattning av folket som politiskt suveränt subjekt knutet till att folket i konkret mening har eller är makten i kontrast till en uppfattning att det vi har tillgång till endast är mekanismer för utövning av makt, inte någon substans som har eller är makten.

Här finns, vad jag kan se, det största behovet av en fördjupad reflektion. Är det enda alternativet till populism att hävda att maktens plats måste hållas för att vara tom? Är det fruktbart att begreppet 'folk' hålls för att sakna varje form av innehåll, eller innebär det att någon eller något kommer att fylla dessa tomma platser? Är det möjligt att som exempelvis Bayer och Marker se att begreppet 'folk' kan eller kanske till och med måste fyllas med något slags innehåll, men att detta endast kan ske provisoriskt och temporärt och att vad som tar maktens plats och vad som gör ett folk till ett folk ständigt måste omprövas och nyformuleras? Det synes vara i den andan som den politiske filosofen Bernard Bourdin arbetar i sin bok *Le chrétien peut-il être aussi citoyen?* (Bourdin 2023). Det jag vill säga här är inte att Bayer och Marker eller Bourdin har rätt, men en sak är säker hävdar jag: en debatt om och framför allt med eller mot populism måste försöka att gå till botten med frågan vad det är som står på spel och om det finns alternativa lösningar.

I en sådan diskussion är populism som idé en bra utgångspunkt. Det är inte ovanligt att analysera populism som en tunn ideologi, och peka på hur

denna tunna ideologi saknar förmåga att föra fram ett fullfjädrat politiskt program (Stanley 2008: 95; se även March 2017: 284). Populism ses då som i huvudsak svag då den endast ses prioritera några få nyckelbegrepp – såsom 'folk', 'demokrati' och 'suveränitet' – alltså ett slags skal (se Abts & Rummens 2007: 408). I förlängningen ses populism som *til syvende og sidst* beroende av en 'värdideologi' för att fungera. Det är kanske korrekt att populism är svår att översätta till en koherent ideologisk tradition i samma anda som klassiska politiska ideologier, men jag hävdar att Stanley har fel när han påstår att det är nödvändigt att forma en koherent ideologisk tradition av just det slaget för att fungera politiskt (Stanley 2008: 106). Jag hävdar också med enfaset att Stanley har fel när han säger att "populism has only been able to insist that 'the people ought to get what they want, when they want, however they want'" (Stanley 2008: 107). Jag menar att resonemanget missar kraften och styrkan i populism som idé. Precis som Hunger och Paxton menar jag att 'populism' då blir ett *buzzword* utan egentligt analytiskt värde (Hunger & Paxton 2022: 627–628). Min uppfattning är att det är precis tvärtom. Populism som idé – om den läses som just idé om det politiska och om hur, när och av vem och för vem politik ska bedrivas – är en idé i sin egen rätt och i sin egen kraft. Just därför kan den bryta in och ta plats i olika politiska läger. Om detta förbises blir en konsekvens att den starka kraften i populism som idé växer till och sprider sig, utan diskussion och utan att vi märker det.

Att som jag gör i denna uppsats koncentrera sig på populism som idé ska inte ses som uttryck för en föreställning om att idén är allt. En idé *i sig* som en fritt flytande ö är naturligtvis föga verkningsfull. Poängen är dock, som Stanley säger, att ha idéer innebär att *tolka* världen och sådana tolkningar står i en dialektisk relation med sociala och historiska villkor, och får därmed också materiell effekt (Stanley 2008: 98).

Detta blir tydligt i dagens politiska diskurs där politiker av i övrigt olika schatteringar talar om att grundlagsskydda sådant som hittills inte ens diskuteras som konstitutionella frågor (förflyttning av flera frågor till konstitutionen), om att se till att verkställa det folket sagt sig vilja ha i val eller "vara lyhörd för folkviljan" (imperativt mandat – i motsats till demokratins fria mandat), om att byta ut mindre lämpliga generaldirektörer för statliga myndigheter och styrelser för andra myndigheter som lärosäten (styra genom val av höga ämbetsbärare), liksom om att se politik som en fråga om att utföra saker i enlighet med kontrakt och avtal (i motsats till parlamentärerande beslutsprocesser).

Att förstå populism som idé hjälper oss att se att vad som kallas populism nu är en politisk kraft att räkna med i Europa, men inte enbart och kanske inte främst för att vissa politiska partier får många röster i val utan fastmer för att populism som idé vinner gehör också i andra politiska partier och i en bredare förståelse av politik.

XI. Tack

Uppsatsen är författad inom ramen för forskningsprogrammet *At the End of the World: A Transdisciplinary Approach to the Apocalyptic Imaginary in the Past and Present* (finansierat av Riksbankens jubileumsfond) och forskningsprojektet *Beyond Truth and Lies: Conspiracy Theories, Post-Truth, and the Conditions of Public Debate* (finansierat av LMK stiftelsen), vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet. Ett stort tack riktas till Rickard Andersson för uppmuntran och ytterst värdefulla kommentarer till tidigare utkast. Jag vill också tacka de anonyma granskarna för mycket värdefulla läsningar och synpunkter.

Referenser

- Abts, Koen & Rummens, Stefan, 2007. "Populism versus Democracy", *Political Studies* 55, s. 405–424.
- Arato, Andrew & Cohen, Jean L., 2017. "Civil Society, Populism and Religion", *Constellations* 24, s. 283–295.
- Aslanidis, Paris, 2016. "Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective", *Political Studies* 64 (Supplement 1), s. 88–104.
- Bayer, Kristoffer & Marker, Silas, 2023. *Folket*. København: Problema.
- Bourdieu, Pierre, 1981. "La représentation politique. Éléments pour une théorie du champ politique", *Actes de la recherche en sciences sociales* 36–37, s. 3–24.
- Bourdin, Bernarnd, 2023. *Le chrétien peut-il être aussi citoyen ? : pour une démocratie de la dé-coïncidence*. Paris: Les éditions du Cerf.
- Canovan, Margaret, 1982. "Two Strategies for the Study of Populism", *Political Studies* 30, s. 544–552.
- Canovan, Margaret, 1999. "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy", *Political Studies* 47, s. 2–16.
- da Empoli, Giuliano, 2019. *Les ingénieurs du chaos*. Paris: Lattès.
- Ekstrand, Thomas, 2018. "Att tänka med det förflutna", s. 85–102 i Stenmark, Mikael, Johannesson, Karin, Jonbäck, Francis & Zackariasson, Ulf (red.), *Filosofiska metoder i praktiken*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Fridlund, Patrik, 2020. "Post-truth Politics, Responsible Irresponsibility and Ethics – Postmodernist Philosophers Revisited", *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie / Revue philosophique et théologique de Fribourg* 67, s. 362–381.
- Greider, Göran & Linderborg, Åsa, 2018. *Populistiska manifestet. För knegare, arbetslösa, tandlösa och 90 procent av alla andra*. Stockholm: Natur & kultur.
- Hawkins, Kirk A. & Rovira Kaltwasser, Cristobal, 2017. "What the (Ideational) Study of Populism Can Teach Us, and What It Can't", *Swiss Political Science Review* 23, s. 526–542.
- Hebblethwaite, Brian, 1996. *The Essence of Christianity. A Fresh Look at the Nicene Creed*. London: SPCK.
- Heywood, Andrew, 2012. *Political Ideologies. An Introduction* (5th Edition). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Hunger, Sophia & Paxton, Fred, 2022. "What's in a Buzzword? A Systematic Review of the State of Populism Research in Political Science", *Political Science Research and Methods* 10, s. 617–633.
- Lefort, Claude, 1986. *Essais sur le politique. XIXe–XXe siècles*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lindroth, Bengt, 2016. *Väljarnas hämnd. Populism och nationalism i Norden*. Stockholm: Carlssons.
- March, Luke, 2017. "Left and Right Populism Compared: The British Case", *The British Journal of Politics and International Relations* 19, s. 282–303.
- Mebus, Andreas, 2019. *Populisme, slavemoral & demokrati*. Aarhus: Philosophia.
- Mudde, Cas, 2004. "The Populist Zeitgeist", *Government and Opposition* 39, s. 541–563.
- Mudde, Cas, 2017. "Populism. An Ideational Approach", s. 27–47 i Rovira Kaltwasser, Cristobal, Taggart, Paul, Ochoa Espejo, Paulina & Ostiguy, Pierre (red.), *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press.
- Müller, Jan-Werner, 2016. *Vad är populism? En essä*. Göteborg: Daidalos.
- Nilsson DeHanas, Daniel & Shterin, Marat, 2018. "Religion and the Rise of Populism", *Religion, State & Society* 46, s. 177–185.
- Nygren, Anders, 1940. *Filosofi och motivforskning*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.
- Nygren, Anders, 1966 (1930). *Den kristna kärlekstanken genom tiderna. Eros och agape I*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse bokförlag.
- Pitkin, Hanna Fenichel, 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Rosanvallon, Pierre, 2020. *Le siècle du populisme: histoire, théorie, critique* Paris: Éditions du Seuil.
- Stanley, Ben, 2008. "The Thin Ideology of Populism", *Journal of Political Ideologies* 13, s. 95–110.